

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ

ਸਿਖਤਾਰ: ਤੇਰੇ ਸਾਥ

58

14

IV
1943

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
[ગુજરાતી કોંપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૨૪૨૮૩ કિંમત

ગ્રંથનામ મારિનાઈ

વર્ષાંક ૬૪૨

મીરાં હરિની લાડણી

પશ્ચિમ રાજસ્થાનના ઇતિહાસમાં ભગવદ્-ભક્તિની અગ્રદ્યોતી જ્યોત સગી મીરાંબાઈ અને ૧૫૦૦-૧૫૫૦ વચ્ચે પાતાળી પુનિત

વાણીની કિરણાવલિથી રાજસ્થાન અને ગુજરાતને હીપાવી ગઈ. ‘મહિયર મારું મેહતું રે, ને સાસરિયું ચિત્તોડ’ એમ એ સ્વયં ગાઈ ગઈ છે. મેહતાના સુપ્રસિદ્ધ રાવ દ્વહાના દ્વિતીય કુમાર રત્નસિંહની એ કુંવરી. વીરમજ્જના કુમાર વીર જયમલ રહોડની એ કાકાની દીકરી. અને ભગવાનનાં લાડીલાં પરમ ભક્તો. માત માત પેઢી ધયાં ચિત્તોડનાં સિસોદિયા રાણાઓ અને મેહતાના રહોડ રાવના લોહીના સંગેષ આહુ કરતા. રાવ જૂઠાની કુંવરી હંસાકુમારી મેવાડના રાણા લાખાને પરણાવી હતી, તો મીરાં રાણા સાંગાના કુમાર ભોજરાજજીને પરણાવી હતી.

મીરાંની માતા મીરાંના ગયપણમાં જ ગુજરી ગયાં હતાં. એને ઉછેરી હતી દાદા ભક્ત રાવ દ્વહાજીએ. દાદાનું ભક્તિમય જીવન મીરાં અને જયમલનું સાચું આગેદર્શક હતું. રાધાવત્સલીય સંપ્રદાયના આચાર્ય હિતહરિ-વંશનો જયમલ શિષ્ય થાય. એ સંપ્રદાયમાં એક ઉચ્ચ કોટિના ભક્ત તરીકે જયમલનું સ્થાન છે અને એનાં સંખ્યા-બંધ રસમય પદો—કીર્તનો એ સંપ્રદાયમાં વ્યાપક છે. મીરાંનો તો આર્ગ ય નિરાળો હતો. એ કોઈ સંપ્રદાયની ધૂસરીમાં બંધાઈ ન હતી, એ તો હતી—

‘મીરાં હરિની લાડણી રહેતી સંત હજાર.’

પણ આખરે તો ધનં દ્વિ કન્યા પરકીયમેષ એ કાલિદાસની વ્યાપક લોકોક્તિએ મીરાંનું વાચન સુપ્રસિદ્ધ સાંગા રાણાના કુમાર ભોજરાજને થયું. મીરાં પરણીને વીર ભૂમિ ચિત્તોડમાં સિધાલી: અને ૧૫૧૭.

રાણાને મીરાંની ભગવદ્ભક્તિ અને અનન્યતા તથા સાધુસંતોના ચત્સંગમાં રહેવાની અત્યાસક્તિ ન દુષ્કિ. એણે ધમપછાડ શરૂ કરી. અનેક ઉપાયો કર્યો. મીરાંનો તો એક જ જવાબ હતો:

‘રાણાજી, મહેં તો ગોવિંદજી ગુણ ગાસ્યાં;

ચરણામિત કો નેમ હમારે, નિત ઉઠી દરસણુ બસ્યાં.

હરિમંદિરેં નિરત કરાસ્યાં, ધૂધરિયા ધમકાંસ્યાં;

રામ નામ કો આજ ચલાસ્યાં, ભવસાગર તર બસ્યાં.

ચલ સંસાર ખાડકી કાંટા, ત્યા સંગત તલિ બસ્યાં.

મીરાં કહી પ્રભુ ગિરધર નાગર નિરખ પરખ ગુણ ગાસ્યાં.’

મીરાં પ્રભુમાં વધુ અને વધુ તનય ગનતી જાય છે. એ તો ગિરધર નાગરને વરી છે, એના સૌભાગ્યના શણગાર ધર્યાં છે અને

‘પલપલ તેરા રૂપ નિહાકે નિરખ નિરખ સુખ પાતી,

મીરાં કે પ્રભુ ગિરધર નાગર હરિચરણાં ચિત રાચી.’

એમ ગિરધર નાગરના પિરહમાં એ ઝૂરે છે. સીનાનાથના તલસાટમાં એની સન્નિધિ ઉભાગરાઓમાં જાય છે:

‘નીંદલડી નહિ આવે સારી રાત, કિંમ વિધ હોઈ પરભાત.
અમક ઉઠી સુપને સુધિ ભૂલી, ચંદ્રકલા ન સુહાત,
તલક તલક જિવ જાવ હમારો, કળરે મિલે દીનાનાથ...’

અને ઉત્તરેત્તર આજ તલસાટ મીરાંને ગિરધર ગોપાલમાં અનન્યતાની પરા કોટિએ લઈ જાય છે.

પણ એવાંય વર્ષમાં જ મીરાંનો લૌકિક પતિ આ લોક ત્યજી પરલોકને પંથે સિધાવ્યો અને મીરાંને એના અલૌકિક સૌભાગ્યને માટે છૂટી કરી ગયો. તે પછી અને ૧૫૨૮માં રાણા સાંગો અને મીરાંનો પિતા તેમજ કાકો પણ વીરગતિને પામ્યા. મીરાંના દિયર રત્નસિંહ ચિત્તોડની ગાદીએ આવ્યો, તે પણ આજ વર્ષમાં વીરગતિને પામ્યો અને ચિત્તોડના ક્ષતિકાસને ભજાદેવથી કલંકિત કરનાર રાણા વિક્રમાદિત્ય ગાદીએ આવ્યો.

એણે તો મીરાંને પચવવામાં આમી જ ન રાખી. મીરાંને વારવાને એણે અનેક પ્રયત્નો કર્યા, પણ મીરાંનો તો એક જ નિશ્ચય હતો:

‘મેરે તો ગિરધર ગોપાલ દૂસરો ન કોઈ,
જા કે સિર મોર મુકુટ મેરો પતિ મોઈ.’

મીરાંના નિત્યકર્મમાં હવે ભગવત્સેવા અને કીર્તન સિવાય અન્ય કંઈ જ નથી. એના આઠે પહોર અનન્યતાની મસ્તીમાં જ પીત છે:

‘મૈં તો છપ્પી તુમરે છગિ ઉપર,
એ ન છકે તેરે નામની હૈ.’

મીરાં ગિરધર ગોપાલની છપ્પી ઉપર છપ્પી બેઠી છે. એનાં અંગેઅંગે એ નંદનંદન ગિરધર ગોપાલ અણહણી બેઠે છે. એના લેશ પણ વિરહ એને થેલી બનાવી મૂકે છે. એ આરજબરી આલી બેઠે છે:

‘અરો મોરે નૈનનમૈં નંદલાલ,
મોહની મૂરતિ સાંવરી સૂરત નૈના અને ગિસાળ,
અધર સુધારસ મુરલી રાગતિ, ઉર મૈજન્તી માલ.’

રાજગદીમાં મીરાં પાતાના એક જુણે આવેલા રાજમંદિરમાં ભગવદ્ભક્તિમાં મસ્તાન બની મહાલી રહી છે. સંતોનાં ટોળેટોળાં ભિખરાય છે, એ ગદ્યાને તે ભગવન્નામ સંભળાવી રહી છે. આ ધારાં રાણા વિક્રમાદિત્યને ઝેર જેવાં થઈ પડે છે. મીરાંને તેમાંથી વારવાને તે અનેક ઉપાયો થોજે છે. પણ મીરાંને તો—

ગોવિંદો પ્રાણ અમારો રે, મુને જગ લાગ્યો ખારો રે.
મુને મારો રામજી ભાવે, જીએ મારી નજરે નાવે રે.
મીરાંગાદના મહેલમાં રે હરિસંતનનો વાસ;
કપડીથી હરિ દૂર વસે, મારાં સંતનકેરી પાસ.’

એટલે સત્સમાગમનો એ ત્યાગ કરતી નથી; અને બિલકુલ એના સાંવરાના રંગમાં મસ્ત બનતી જાય છે:

‘મૈં તો સાંવરે રંગ રાગી.
‘સાન્નિ સિયાર આંધ પગ ધુંધરૂ લોકલાજ તજિ નાગી;
અર્ધ કુમતિ લઈ સાધુ સંગતિ ભગત રૂપ ભઈ સાંચી.
ગામ ગામ હરિ કે શુન નિસાહિન, કાલ વ્યાલ સોં આંચી;
ઉણ ગિન સગ જગ ખારો લાગત, ઔર ખાત સગ કાચી.’

દિન પર દિન આમ લોકલાજ જોઈને મીરાં મસ્ત બનતી જાય છે એ જોઈને આખરે

‘વિપનો પ્યાલો રાણે મોકલ્યો રે, દેએ મીરાંને હાથ.
અમૃત બાળી મીરાં પી ગયો, જેને રહાય શ્રીવિધનો નાથ.’

પણ હવે મીરાંનું દિલ ચિત્તડમાંથી બિડી ગયું. રાણાની પજવણી એને વિકટ થઈ પડી. એણે ચિત્તોડના પાણીનો ત્યાગ જ ઇંછ માન્યો ને સાંઢવાળાને કહેણ મોકલાવ્યું:

‘સાંઢવાળા સાંઢ શણગારજો રે, બાનું સો સો રે કોશ,
રાણાજીના દેશમાં રે મારે, જળ પીધાનો હોપ.’

અને એ ચાલી નીકળી—

‘ઢાંગો મેઢયો મેવાડ રે, મીરાં ગઈ પશ્ચિમ માંય;
અરવ છોડી મીરાં નીસર્યાં, જેનું માયામાં ગનડું ન કાંધ.’

અને એમ પશ્ચિમમાં સૌરાષ્ટ્રની દિવ્ય ભૂમિ તરફ એણે મીંઠ માંડી:

‘કરુણા સુણિ સ્યામ મોરી,
મેં તો હોઈ રહી ચેરી તોરી.

દરસણ કારણ ભઈ બાવરી, ગિરહ ગિથા તન ચેરી,
તેરે કારણ જોગણ કુઈ, દેવી નગર ગિચ ફેરી.’

દ્વારકાના રણછોડરાયે એનું મન હરી લીધું હતું જ. એ જ એનો આખરનો વિસામો હતો:

‘મેરો મન હર લીનો રાવન રણછોડ.

રાવન રણછોડ, ખ્યારા રંગીલા રણછોડ.

કેશવ માધવ શ્રી પુરુષોત્તમ, કુબેર કથાણુકી જોડ.

શંખ ચક્ર ગદા ધમ ગિરાજો, ફુંડગરી છળ જોર.

આસપાસ રત્નાગર સાગર ગોમતીજી કરે કલોલ.

ધન્ય પતાકા બહુ ત્યાં ફરકે, આલર કરત ઝકઝોળ.’

એની પ્રભુચિરહની જવાબા ઉદ્દીપ્ત બની શ્રુતી હતી:

‘સ્યામ મિલણ કે કાજ સખી, મેરે

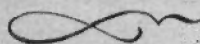
આરતિ ઉર બાગી રી.

તલકત તલકત કલ ન પરત હૈ, ગિરહ બાણ ઉર લાગી રી.

મીરાં વ્યાકુળ અતિ ઉકળાણી, પિયા કી ઉમંગ અતિ લાગી રી.’

આખર સુધી મીરાં દ્વારકાનાથનાં ચરણમાં જ રહી અને વિરામ પામી.

કેશવરામ કા. શાસ્ત્રી

ચિત્રાનુક્રમ

૧ મીરાં કે પ્રભુ ગિરધર નાગર

૨ ભકિતસુઘ્ધ મીરાં

૩ મેરે તો ગિરધર ગોપાલ

૪ આરતી

૫ વિપયાન

૬ બસો મોરે નૈનન મેં

૭ મીરાંનું નૃત્ય

૮ મેવાડત્યાગ

૯ દરશનખ્યાતી

૧૦ પ્રેમલીલાની મીરાં

‘પલપલ તેરા રૂપ નિહાકે’

‘નીંદલડી નહિ આવે સારી રાત’

‘મેરે તો ગિરધર ગોપાલ’

‘મેં તો છડી નુમરે છળ ઉપર’

‘વિપનો ખ્યાલો રાણે મોકલ્યો રે’

‘બસો મોરે નૈનન મેં નંદલાલ’

‘મેં તો આવેરે રંગ રાચી’

‘સાંઢવાળા સાંઢ શણગારજો રે’

‘કરુણા સુણિ સ્યામ મોરી’

‘સ્યામ મિલણ કે કાજ સખી’

श्री शशीबाणा पढेनने

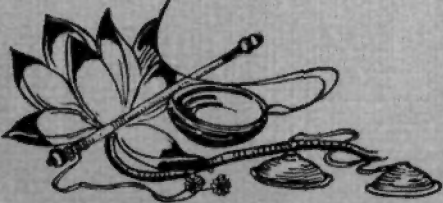
मीरा के प्रभु गिरधर नागर
Dedication

पल पल तेरा रूप निहाई निरख निरख सुख पाली ।
मीरा के प्रभु गिरधर नागर, हरि वरणी बित राखी ॥

प्रेमदीवानी मीरा
Mira in Ecstasy

राम मिलन के काज सखी, मेरे ।
आरति उर जागी री ॥
तलफत तलफत कल न परत है, विरह बाण उर लागी री ।
बिस दिन पंथ निहाके पीव को, पलक न पल भरि लागी री ॥

दरशनप्यासी
In Quest

करणा मुणि स्वाम मोरी।
मैं तो होइ रही बेरी तेरी॥
दरशन कारण भई बावरी, बिरह बिधा तन बेरी।
अजहूँ न मिल्या राम अविनाशी, दन-वन बीच फिरेगी॥
रोऊँ मित डेरी डेरी॥

मेवाड़ त्याग
Leaving Mewar

साँदवाळ साँद शणवारजे रे, जायुं सो सो रे कोस ।
राणाजीना देशमां रे सारे, जळ रे पीधानो दोष ॥
दाबो मेव्यो मेवाळ रे, नीरां गई पश्चिम सांय ।
सरत छोडी नीरां नीसयो, जेनुं सायासां सनडुं न कांय ॥

मीरांनु नृत्य
Mira Dancing

मे तो सोबरे री गौरी ।
साजि मिगार वीर पग चुवक, लोक-लाज सजि मन्त्री ॥
गई कुमति लई बाधु संगति, भगत रूप मई भौंजी ।
मीरां श्री गिरधरन लाल मैं भगति रहीती जौंजी ॥

बसो मोरे नैनन में नैदलाल
Lure of the Lute

बसो मोरे नैनन में नैदलाल
भोइनी भूरति सौंजरी सूरत, नैना बने भिसाल ।
बाबर सुधारल मुरली राजनि उर बैजन्ती माल ॥
सुइ पैटिका कटि तट सोभित, नूपुर सबद रसाल ।
मीरा प्रभु संतन सुखदाई, भगत नखल गोपाल ॥

विषपात्र
The Poison-Cup

विषने प्यालो राजे मोकन्यो देजो राणी मारनि हाथ ।
अमृत जानी गीरां पी मवां, जेने सहाय भी बैकुंलाय ॥

आरती
Devotion

मैं तो छकी तुमरे छवि उपर ।
जो न छके तेरे नामनी है ॥

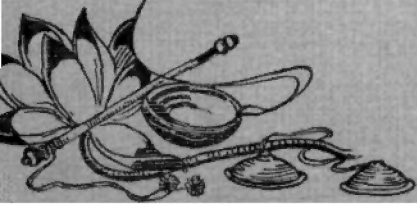
मेरे लो गिरधर गोपाल
Girdhar Gopal

मेरे लो गिरधर गोपाल, दूसरो न कोहो ।
जा के सिर मोर मुकट मेरो पति सोहो ॥
भगति देखि राजि हुई, जगत देखी रोहो ।
दासी सीरांखल गिरधर, तारो भव मोहो ॥

भक्तिमुग्ध मीरा
Ranee Mira

नींदलकी गहि आवे सारी रात, किस बिच होइ परभात,
बसक उठी सुपने सुधि भूली, चन्द्रकला न सुहात,
भइ हूँ दिवानी तन सुख भूली, कोइ न जानी म्हासी बात,
मीरा कहै बीली सोइ जाने, मरण जीवन उन हाथ.

SILHOUETTES
Part I & II
WATER COLOURS
Part I & II
NRITYA REKHA
RANGA LAHARI
LAGNOTSAVA
MANGALASHTAKA
FESTIVAL OF LIFE
FOLK-RITUALS
MAHATMA GANDHI
INDIA'S PILGRIMAGE
MIRABAI

In Preparation
SEASONS
GITA-GOVINDA

To be had from
Kumar Karyalaya, Ahmedabad
D.M. Taraporevala Sons & Co. Bombay

